

فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۷، شماره ۲۵، زمستان ۹۶

نقش متغیرهای داخلی بر سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم^۱

حسن عابدینی^۲، جهانبخش ایزدی^۳

چکیده

پرسش اصلی این مقاله عبارت است از اینکه متغیرهای داخلی چه نقشی در سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم داشته است؟ مبنای نظری تحقیق مبتنی بر نظریهٔ جیمز روزنا در تصمیم‌گیری سیاست خارجی است. وی معتقد است تغییر رفتار سیاسی حکومت‌ها به مجموعه‌ای از عوامل پنج‌گانه شامل متغیر شخصیت تصمیم‌گیرنده، نقش و جایگاه تصمیم‌گیرنده، ساختار حکومتی و متغیرهای محیط داخلی و نظام بین‌الملل وابسته است. اینکه دولت یازدهم جمهوری اسلامی ایران تحت تأثیر متغیرهای داخلی با اتخاذ رویکرد تعاملی با دنیا، تغییر مذاکره‌کنندگان و چینش جدید نهادی، بستر دستیابی به توافق هسته‌ای را فراهم آورد، فرضیهٔ اصلی تحقیق است. برای اطمینان از نتایج این پژوهش، از طریق توزیع پرسشنامه میان شماری از چهره‌های سیاسی، دانشگاهی و رسانه‌ای اعتبارسنجی شد. این افراد بیشترین مقاله یا اظهار نظر موافق یا مخالف را در جریان مذاکرات هسته‌ای داشته‌اند. خبرگان موضوع

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۶

۱. تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۰۲

۲. دکترای سیاست‌گذاری عمومی؛ رایانامه: abedinihsn@gmail.com

۳. عضو هیئت علمی گروه روابط بین‌الملل دانشکدهٔ علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران مرکزی)؛ رایانامه: j-izadi@iauctb.ac.ir

هسته‌ای، میزان تأثیر هریک از مؤلفه‌های تغییر مذاکره‌کنندگان، جابه‌جایی نهادی و سیاست تعاملی دولت یازدهم و محیط داخلی و پیرامونی را بیان می‌کنند. تجزیه و تحلیل، داده پرسشنامه‌ها، فرضیه پژوهش را تأیید می‌کند.

کلیدواژه‌ها: مذاکرات هسته‌ای، دولت یازدهم جمهوری اسلامی ایران، متغیرهای داخلی، الگوی سیاست‌گذاری

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسئله

فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که در یک دوره دوازده‌ساله بر روابط جمهوری اسلامی ایران و شش قدرت بزرگ - شامل آمریکا، روسیه، فرانسه، انگلیس و چین از اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل، به‌علاوه آلمان - سایه افکند. این موضوع زمانی جنجالی شد که سازمان مجاهدین خلق (منافقین) تصاویر ماهواره‌ای را که از سوی نهادهای جاسوسی غربی در اختیارش قرار داده بودند، منتشر کرد. این گروه مدعی شد ایران در پی برنامه هسته‌ای مخفی است (خبرگزاری فرانسه، ۱۳۸۱/۵/۲۳). توقف^۴، به عقب برگرداندن^۵ و برچیدن^۶ سه راهبردی بود که از روز نخست در دستور کار قدرت‌های بزرگ بود؛ به گونه‌ای که اوپاما، رئیس‌جمهور پیشین آمریکا، برای متقاعد کردن مخالفانش به صراحت در مورد برجام گفت: «برای اولین بار در بیشتر از یک دهه، پیشرفت در برنامه هسته‌ای ایران را متوقف کرده‌ایم. ما نه تنها اطمینان حاصل کردیم که در فورد و نظنر دیگر سانتریفیوژ نمی‌افزایند، بلکه آن‌ها باید غنی‌شده‌های ۲۰ درصدی خود را به حالت قبل بازگردانند» (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۲/۹/۱۷).

این موضوع البته همواره واکنش مقام‌های ایرانی را در پی داشته است. جمهوری اسلامی ایران همواره در چارچوب مقررات پیمان منع گسترش^۷ بر حقوق هسته‌ای خود از جمله چرخه کامل سوخت اتمام داشته است (خبرگزاری صداوسیما، ۱۳۹۲/۶/۲۹).

۱.۲. ضرورت و هدف تحقیق

موضوع هسته‌ای در زمره طولانی‌ترین مناقشه بین‌المللی خارج از روابط قدرت‌های بزرگ، پس از دوران جنگ سرد قلمداد می‌شود. شش قدرت جهانی هم به صورت مستقیم درگیر آن

4. pause

5. roll back

6. dismantle

7. Non-Proliferation Treaty

هستند که از این نگاه هم، کم‌نظیر تلقی می‌شود. تحریم‌های اعمالی بر ضد ایران در موضوع هسته‌ای نیز نه فقط بر اقتصاد کشور بلکه بر بسیاری از کشورهای دیگر هم به صورت مستقیم یا غیرمستقیم تأثیر داشته است.

بحران هسته‌ای جزئی از تاریخ معاصر ایران است که پیامدهای دیپلماتیک، امنیتی و اقتصادی آن بسیار گسترده است. بررسی علمی روند سیاست‌گذاری این فرصت را نه فقط به بازیگران می‌دهد تا تصمیم‌گیری در قبال موضوعات گوناگون را تا حدود زیادی پیش‌بینی کنند، بلکه زمینه را برای تحلیل رفتار آینده تصمیم‌گیران نیز با ضریب خطای اندک فراهم می‌کند.

هدف از این پژوهش بررسی مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر بر تصمیم‌گیری دولت یازدهم در جریان مذاکرات جمهوری اسلامی ایران با نمایندگان گروه ۵+۱ است که پس از دو سال به توافق برجام منجر شد. بهره‌گیری از تجارب مثبت و منفی آن در موضوعات مشابه هم در زمره اهداف اصلی این تحقیق است.

۲. چارچوب نظری

در تجزیه و تحلیل سیاست خارجی دولت‌ها در نظام بین‌الملل، نظریه‌های گوناگونی وجود دارد که برخی از آنان بهره‌گیری توأمان از دو سطح تحلیل خرد و کلان را مناسب‌تر می‌دانند و در حقیقت به دنبال پلی برای ارتباط میان این دو سطح هستند.

یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازانی که با ارائه پیش‌نظریه سیاست خارجی خود و همچنین مدل پیوستگی سیاست خارجی، زمینه را برای اتصال دو سطح تحلیل خرد و کلان فراهم کرده، جیمز روزنا است. در همین راستا، وی در سطح تحلیل خرد به چهار عامل فرد (شخصیت فردی تصمیم‌گیرندگان)، نقش، متغیرهای حکومتی و عوامل اجتماعی توجه دارد و به این عوامل، عامل مهم محیط بین‌المللی را نیز در سطح کلان اضافه کرده است (Rosenau, 1971: 98).

منابع فرد. خصوصیات منحصر به فرد ذاتی و اکتسابی تصمیم‌گیر و نخبگان یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر چگونگی شکل‌گیری و جهت‌گیری سیاست خارجی دولت‌ها در عرصه نظام بین‌الملل است.

منابع نقش. متغیر نقش بدین معنا است که مسئولان دولتی بدون توجه به خصوصیت فردی و انحصاری، که در متغیر فرد به آن‌ها اشاره شد، با تکیه بر سمت و جایگاهی که در حکومت دارند نسبت به موضوعات از خود واکنش نشان می‌دهند.

متغیرهای حکومتی. این متغیر به جوانب ساختاری دولتی اطلاق می‌شود. ساختار پیچیده یک دولت، روابط سازمان‌های درون‌دولتی و، درنهایت، کارشناسان و متخصصان درون

یک تشکیلات، تدوین‌کننده و ارائه‌دهنده پیشنهادهای و خطوط کلی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی است و هیچ تصمیم‌گیرنده‌ای قادر نیست فارغ از این ملاحظات تصمیم بگیرد.

متغیر اجتماعی. این متغیر در اصل تمامی جوانب غیردولتی یک جامعه را شامل می‌شود که در روند اتخاذ تصمیم‌های سیاست خارجی دخیل است. ارزش‌های حاکم بر یک جامعه ملی، گروه‌های ذی‌نفوذ و فشار، رسانه‌ها و دیگر موارد در این قالب می‌گنجد.

متغیرهای بین‌المللی. این متغیر شامل اتفاقات، محدودیت‌ها و مقدوریت‌های محیطی و بین‌المللی است که در خارج از یک جامعه و دولت رخ می‌دهد و گزینه‌های سیاست خارجی دولت‌ها و تصمیم‌گیران‌ها را محدود و یا مشروط می‌کند (Resenau, 1971 108-109).

این تحقیق با رویکرد توصیفی و تحلیل محیطی انجام می‌شود که برای اعتبارسنجی یافته‌ها نیز اقدام به کسب دیدگاه خبرگان از طریق توزیع پرسشنامه شده است.

پیشینه تحقیق. جستجو در کتاب‌ها و مقالات علمی بیانگر آن است که به صورت مستقیم، پژوهشی در زمینه نقش متغیرهای داخلی در سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم انجام نشده است. برخی منابع هم به لحاظ موضوعی به این بحث پرداخته‌اند اما تحقیق حاضر تفاوت‌هایی با پژوهش‌های پیشین دارد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. به علت تازه بودن توافق، این نخستین پژوهشی است که «نقش متغیرهای داخلی در سیاست‌گذاری مذاکرات هسته‌ای دولت یازدهم» را با نگاهی علمی موشکافی می‌کند.
۲. این مقاله به ارائه الگوی تصمیم‌گیری می‌پردازد و در مقام ارزیابی نتیجه مذاکرات هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران در قبال گروه ۵+۱ نیست.
۳. این مقاله دنبال بررسی تاریخ دوازده‌ساله مذاکرات دامنه‌دار هسته‌ای نیست و فقط معطوف به چگونگی تصمیم‌گیری در دولت یازدهم است.

۳. بر جسته شدن موضوع هسته‌ای در رقابت‌های انتخابات ریاست جمهوری

افزایش تنش بر سر موضوع هسته‌ای میان ایران و غرب منجر به اعمال فشارهای سیاسی و اقتصادی از سوی غرب بر ایران شد. افزایش تحریم‌های بین‌المللی و مشکلات اقتصادی ناشی از آن موجب شد تا موضوع هسته‌ای در جریان رقابت‌های انتخابات ریاست جمهوری خرداد ۱۳۹۲ به جدالی گفتمانی بدل شود.

حسن روحانی (۱۳۹۲ الف)، رئیس‌جمهور، که پیش از شروع کار دولت نهم در جایگاه دبیر شورای عالی امنیت ملی مسئولیت پرورنده هسته‌ای را نیز بر عهده داشت، به نشریه مهرنامه گفته بود: «هیچ‌کس در ایران مخالف دستیابی به انرژی هسته‌ای نبوده و نیست از اصلاح‌طلب تا اصولگرا، تنها اختلاف در زمان و روش‌های دستیابی به انرژی هسته‌ای بود».

حسن روحانی همچنین در بخشی از فیلم تبلیغاتی رقابت‌های انتخاباتی تصریح کرد: «چرخیدن سانتریفیوژها بسیار خوب است اما به شرط آنکه چرخ تمام کارخانه‌ها و اقتصاد نیز بچرخد» (روحانی ج، ۱۳۹۲). این گفته در حقیقت کلیدواژه‌ای است که نشان می‌دهد اراده دولت روحانی بر کاهش یا لغو تحریم‌ها استوار بوده است.

سعید جلیلی، حامی استمرار وضع موجود، بر این باور بود که «سیاست مقاومت در برابر زیاده‌خواهی غربی‌ها گزینه‌ای است که همچنان باید پیگیری شود» (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۱/۳/۲۴).

از این رو، حسن روحانی و سعید جلیلی، که به‌عنوان پیش‌قراولان اصلی دو دیدگاه رقیب بر سر موضوع هسته‌ای بودند، در شعارها و مناظره‌های انتخاباتی، ضمن برجسته‌سازی دال مرکزی سیاست‌های هسته‌ای خود، در صدد بی‌اعتبارسازی دیدگاه رقیب بودند. این کشمکش گفت‌وگویی بر سر موضوع هسته‌ای در انتخابات ریاست جمهوری، سرانجام منجر به برتری دیدگاه حسن روحانی شد.

۴. دال اصلی سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم

گرچه مؤلفه‌های اصلی حاکم بر سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم به صورت نوشتاری در دسترس نیست اما با بررسی سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های حسن روحانی، می‌توان به برخی از شاخصه‌های آن در چارچوب دال مرکزی تعامل سازنده دست یافت. در واقع تعامل سازنده را می‌توان بر مبنای مفاهیمی چون همزیستی مسالمت‌آمیز، تنش‌زدایی، اعتمادسازی، احترام متقابل، منافع متقابل و تفاهم تعریف کرد (دهقانی فیروزآبادی و عطایی، ۱۳۹۳: ۱۷).

«هیچ‌گاه پیروزی در سایه انزوا به دست نمی‌آید. در سایه تعامل به دست می‌آید؛ البته که تعامل باید سازنده باشد، مؤثر باشد، توأم باشد با دیپلماسی و نرمش قهرمانانه، البته که باید تعامل در کنار حاکمیت ملی باشد، استقلال باشد، اجرای خواست مردم باشد» (روحانی، ۱۳۹۲ ب) رئیس‌جمهور بر این باور است که این تعامل سازنده می‌تواند کلید حل بسیاری از مشکلات باشد. «آنچه در این کشور می‌فهمم این است که تقابل با دنیا نمی‌تواند راه موفقیت باشد. راه، تعامل سازنده با دنیاست. تا می‌گوییم تعامل سازنده، می‌گویند عجب، می‌خواهید با دنیا بسازید. نخیر می‌خواهیم خنجر بکشیم. خوب بله با دنیا می‌خواهیم حرف بزنیم و صحبت کنیم. با منطق صحبت کنیم. مسائل را می‌خواهیم حل کنیم» (روحانی، ۱۳۹۲ ب).

«سیاست دولت در زمینه مسائل خارجی، سیاست اعتدال است؛ یعنی نه تسلیم، نه سازش، نه انفعال، نه تقابل» (روحانی، ۹۲/۱۲/۲۲). دولت یازدهم از دیگر سو معتقد است، تحریم ظلمی به ملت ایران است که باید برای برچیدن آن نهایت تلاش را کرد. «نتیجه تحریم‌ها، به‌رغم هر گونه

لفظی و بازی با واژه‌ها، همان آتش‌افروزی و جنگ‌طلبی و نابودی انسان‌هاست. این آتش فقط دامن قربانیان تحریم رانمی‌گیرد، بلکه به اقتصاد و زندگی مردم جوامع تحریک کننده نیز لطمه وارد می‌کند» (روحانی، ۹۲/۱۱/۲۲).

رئیس‌جمهور روحانی تصریح کرد که «دولت آرمان و واقعیت را کنار هم می‌بیند و بین آن‌ها توازن برقرار خواهد کرد» (روحانی، ۹۲/۱۱/۲۲). او کرد: «نگذاریم عده‌ای دو مرتبه با شعر و شعار راه بزرگی که ملت ما در خرداد سال گذشته برگزید و انتخاب کرد را، منحرف کنند» (روحانی، ۹۳/۲/۲۳).

حسن روحانی در مورد تنش‌زدایی با قدرت‌های بزرگ حتی آمریکا هم معتقد است: «ما با آمریکا در مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی اختلاف داریم اما قطعاً دوستی و دشمنی با دنیا دائمی نیست ... بسیاری از اروپایی‌ها، آقا اجازه می‌خواهند اما آمریکایی‌ها به قول معروف کدخدا هستند پس اگر با کدخدا ببندیم راحت‌تر هستیم تا اینکه به سراغ یک مقام پایین‌تر برویم» (روحانی، ۹۲/۲/۲۳).

مذاکرات هسته‌ای در دوره ریاست‌جمهوری روحانی از نظر نهاد گفتگوکننده، سطح گفتگوها و پافشاری بر کسب نتیجه، در یک محدوده زمانی نسبت به دوره‌های پیشین، با تفاوت‌هایی همراه بود. اصلی‌ترین شعار تبلیغاتی او در رقابت‌های انتخاباتی، حل موضوع هسته‌ای ظرف شش ماه بود.

محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه، در ساعات اولیه پنجم مهر ۱۳۹۲، در حاشیه شصت‌وهشتمین مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در نخستین مذاکره ایران و ۵+۱ در دولت یازدهم که در سطح وزیران خارجه برگزار شد، شرکت کرد. در حاشیه این جلسه محمدجواد ظریف با جان کری، وزیر امور خارجه ایالات متحده آمریکا، گفتگویی دوجانبه داشت. پس از ۳۴ سال این نخستین دیدار مقامات عالی‌رتبه ایران و آمریکا در سطح وزیران خارجه بود (خبرگزاری ایسنا، ۷ مهر ۱۳۹۲).

رئیس‌جمهور ایران نیز هنگام بازگشت از آمریکا، در فرودگاه جان اف کندی نیویورک با تماس تلفنی کوتاه باراک اوباما رئیس‌جمهور وقت روبرو شد (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۲/۷/۱۰). وی پس از بازگشت هیئت ایرانی، انتقادات و تمجیدهای رسانه‌ها و فعالان سیاسی در تهران مواجه شد.

تعامل سازنده با همه کشورهای در چارچوب سه اصل عزت، حکمت و مصلحت، موازنه قدرت بر پایه سیاست اعتدال‌مبندی بر نه تسلیم، نه سازش به دور از انفعال و تقابل، در پیش گرفتن سیاست برد-برد در روابط بین‌الملل، برطرف کردن ابهامات جهانی در مورد صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای و مهار تنش‌های غیرضروری با هدف مدیریت روابط با آمریکا از اصول

اصولی سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم است (برنامه‌ی وزیر خارجه به مجلس، ۱۳۹۲).

۵. متغیرهای داخلی مؤثر بر سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم

این پژوهش درصدد بررسی و تجزیه و تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر سیاست هسته‌ای دولت یازدهم در چارچوب نظریه‌ی روزنا است که در ادامه، نقش هریک از این مؤلفه‌ها را در سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت اعتدال بررسی خواهیم کرد.

فرد. پیشینه‌ی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره‌های گذشته نشان داده است که شخصیت و اندیشه‌ی رئیس‌جمهور نقشی اساسی در تعریف، تدوین و تداوم سیاست خارجی آن دولت داشته است. از این رو، گفتمان اعتدال‌گرایی حاکم بر سیاست خارجی دولت یازدهم پیش از آنکه ساختار معنایی مشخص داشته باشد، برخاسته از تفکر و ذهنیت رئیس‌جمهور است که نقش تعیین‌کننده در دوام و قوام آن دارد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۳۶).

حسن روحانی پیش از پیروزی در انتخابات ریاست‌جمهوری، بر این نکته تأکید داشته است: «اینکه چه کسی رئیس‌جمهور و یا مسئول تیم مذاکرات باشد، بسیار مهم است» (۱۳۹۱: ۱۱۴).

حسن روحانی در چارچوب هنجارهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران توانست با بیانی قابل فهم برای سیاستمداران و افکار عمومی بین‌المللی سخن بگوید. فرماندهی ارشد در دوران دفاع مقدس، آشنا با فرایند قانون‌گذاری به دلیل داشتن تجربه‌ی نمایندگی، عضویت در مجلس خبرنگاران رهبری، آگاهی از ساز و کار سیاست‌گذاری کلان امنیتی کشور به علت سال‌ها دبیری شورای عالی امنیت ملی و عضویت در مجمع تشخیص مصلحت نظام، از حسن روحانی در محافل سیاسی داخلی و بین‌المللی فردی با تجربه ساخته است.

محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه، هم که در دولت یازدهم مسئولیت مذاکرات را بر عهده داشت دارای ویژگی‌هایی است که نمایانگر چهره‌ای قابل اعتمادی برای نمایندگان ۵+۱ بود. او دیپلماتی کارکشته است. تحصیلات دانشگاهی‌اش در آمریکا و سال‌ها هم به‌عنوان دیپلمات در نمایندگی جمهوری اسلامی در نیویورک فعال بوده است. او نه فقط انگلیسی را روان صحبت می‌کند بلکه با منش سیاستمداران و رسانه‌های آمریکایی هم آشنا است. ظریف از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۴ در تیم مذاکراتی ایران با حسن روحانی همکاری کرده است. این ویژگی‌های فردی موجب شده است هم برای دیپلمات‌های خارجی شناخته‌شده باشد و هم عمق اعتماد حسن روحانی به او را می‌توان از سخنانی‌ها و مصاحبه‌ها دریافت.

حسن روحانی و همه‌ی افراد مهم دیگر در فرایند تصمیم‌گیری هسته‌ای در کابینه‌ی وی، براساس ادراکات خود از محیط بیرونی و باورهای شخصی در تلاش‌اند با برقراری تعادل و

توازن میان تقابل بازدارنده، به‌عنوان دال مرکزی گفتمان ستیزش و تسلیم بازنده به‌عنوان دال مرکزی گفتمان سازش، تعامل سازنده را به‌عنوان دال مرکزی گفتمان اعتدال تعیین و هژمون کند (دهقانی فیروزآبادی و عطایی، ۱۳۹۳: ۱۰۵).

آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر جمهوری اسلامی ایران، لغو تحریم‌ها را نخستین مؤلفه‌ای دانست که موجب شد ایران وارد مذاکره شود. ایشان گفت: اگر قرار است چارچوب تحریم‌ها حفظ شود، پس ما برای چه مذاکره کردیم؟ (خبرگزاری صداوسیما، ۱۳۹۲/۶/۱۲).

تلاش برای بستن پرونده هسته‌ای علی‌رغم خواست دشمن (۱۳۹۲/۴/۵)، عبور هنرمندانه از موانعی که دشمن بر سر راه پیشرفت کشور ایجاد کرده است (۱۳۹۲/۵/۳۰)، تبدیل روابط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با ایران به روابط متعارف (۱۳۹۳/۱/۲۰)، مقابله با فضاسازی و دروغ‌پردازی دشمن در افکار عمومی علیه ایران (۱۳۹۳/۱/۲۰)، به دست گرفتن ابتکار عمل در سیاست خارجی (۱۳۹۳/۲/۲۱) هم از دیگر دلایلی است که رهبر انقلاب برای چرایی مذاکرات بیان داشتند (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۶/۲۷).

حسن روحانی هم گفت: «برخی می‌پرسند که ما چرا پای میز مذاکره نشستیم، غم ما بیکاری جوانان ایرانی بود. ما برای تولید و اشتغال پای میز مذاکره نشستیم. وی یکی دیگر از علت انجام مذاکرات را برطرف کردن سایه جنگ از روی کشور بود به گونه‌ای که به صراحت معتقد است «شما مردم بزرگ، کار بزرگی انجام دادید، با قدرت خودتان سایه شوم جنگ را از سر این ملت برداشتید» (۱۳۹۴/۵/۱۵).

نقش. روزنا بر این باور است که به نقش تصمیم‌گیرندگان اصلی سیاست خارجی، مثل نقش رئیس‌جمهور، نقش وزیر امور خارجه و... می‌توان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی در سطح خرد توجه کرد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۸۰-۷۶). وقتی فردی نقش خاصی بر عهده می‌گیرد، رفتار وی براساس انتظاراتی که مردم از آن نقش دارند، به طور قابل توجهی تغییر می‌کند (ملکی، ۱۳۸۲).

تدوین سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی ایران و اجرای آن عمدتاً در حوزه اختیارات مقام رهبری، قوه مقننه و قوه مجریه قرار گرفته است. رئیس مجلس شورای اسلامی، رئیس قوه قضاییه، دبیر شورای عالی امنیت ملی، وزیر امور خارجه و رئیس سازمان انرژی اتمی هم پس از رهبر معظم انقلاب اسلامی و رئیس‌جمهور از دیگر افرادی هستند که در تصمیم‌گیری هسته‌ای نقش داشته‌اند. گرچه کمیسیون‌های امنیت و سیاست خارجی و کمیسیون موقت برجام مجلس شورای اسلامی هم در این زمینه مؤثر بوده‌اند.

طرح موضوع برجام در مجلس شورای اسلامی هم مدتی مناقشه‌برانگیز شد که رهبر انقلاب در این زمینه تصریح کرد مجلس نایستی کنار گذاشته شود اما افزود: «من در مورد

نحوه بررسی و اینکه آن را رد کنند یا تصویب کند هیچ توصیه‌ای به مجلس ندارم و این، نمایندگان ملت هستند که باید تصمیم بگیرند» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۶/۱۲).

روحانی در نقش رئیس‌جمهور طبق اصل ۱۱۳ قانون اساسی، پس از مقام رهبری، عالی‌ترین مقام رسمی کشور است. بنابراین برنامه‌ها، سیاست‌ها و تصمیمات او، نقشی اساسی در دیپلماسی هسته‌ای دارد. تصمیم‌گیران صرف‌نظر از شخصیت روانی و ویژگی‌های فردی تحت تأثیر هنجارهای حقوقی ناشی از پست‌ها و مسئولیت‌هایی که متصدی آن هستند هم قرار دارند.

رئیس‌جمهور و وزیر امور خارجه در هر دوره‌ای ملزم‌اند که اصول حاکم بر سیاست کلان جمهوری اسلامی ایران را در قالب دیپلماسی جدید هسته‌ای رعایت کنند. در نتیجه روحانی نیز به‌عنوان رئیس‌جمهور از این امر مستثنی نیست و در انتخاب گزینه‌ها و به‌کارگرفتن سیاست‌ها و شیوه‌های اجرایی - برای نمونه مسئله هسته‌ای - آزادی عمل نامحدود ندارد و باید در چارچوب برخاسته از نقش خود حرکت کند (دهقانی فیروزآبادی و عطایی، ۱۳۹۳: ۱۰۱). نحوه سیاست‌گذاری هسته‌ای هر یک از مسئولان گرچه تابعی از شخصیت، تجربه سیاسی و اجتماعی و استعداد افراد است اما ضرورت‌های شغلی و مسئولیتی از قبیل اقتضائات جایگاه رئیس‌جمهور و وزیر امور خارجه موجب تعدیل سیاست‌ها می‌شود.

متغیر ساختار حکومتی. جمهوری اسلامی ایران که نظامی نیمه‌پارلمانی، نیمه‌ریاستی است، ساختار ویژه و بعضاً منحصر به فردی در مقایسه با سایر کشورها دارد. نقش مردم از طریق انتخابات ریاست‌جمهوری و نمایندگان مجلس شورای اسلامی زمینه را برای تصحیح کم‌وبیش فرآیند مذاکرات هسته‌ای فراهم می‌کند.

افزون بر این، شورای عالی امنیت ملی و مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز نهادهای تعیین‌کننده در سیاست‌گذاری هسته‌ای هستند. وزارت امور خارجه هم گرچه به‌صورت قانونی، تکلیفی در سیاست‌گذاری هسته‌ای ندارد و مسئول امور خارجه است، اما به سبب آنکه پرونده هسته‌ای در دولت یازدهم به وزیر امور خارجه محول شد، جایگاه کانونی دارد.

تنوع و تکرار متغیرهای حکومتی از تغییرات ناگهانی و غیرمترقبه و گسترده در سیاست خارجی ایران جلوگیری می‌کند و به آن استمرار و تداوم می‌بخشد؛ ولی در کل در ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران، رئیس‌جمهور از وزنه‌های تأثیرگذار بر سیاست خارجی است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۵).

متغیر محیط داخلی. متغیر داخلی شامل جنبه‌های غیرحکومتی، افکار عمومی و جهت‌گیری‌های ارزشی است. در این سطح از تحلیل، در بررسی سیاست‌گذاری هسته‌ای باید

به جهت گیری‌های ارزشی مردم ایران نسبت به برخورداری از حقوق کامل هسته‌ای ولو به بهای تحمل تحریم‌ها توجه داشت.

گروه‌های ذی نفوذ غیررسمی. احزاب، گروه‌های فشار، رسانه و نهادهای غیررسمی در ترغیب یا انتقاد از دولت نسبت به نوع سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم نقش ویژه‌ای ایفا می‌کنند. روزنامه‌های کیهان، وطن امروز، رسالت، هفته‌نامه ۹ دی و... در اردوگاه منتقدان فرایند گفتگوهای دولت یازدهم در حوزه هسته‌ای قرار دارند.

انتقاد از مذاکرات تا به حدی بالا گرفت که رهبر انقلاب اعلام کرد: «هیچ کس نباید مجموعه مذاکره کنندگان ما را سازش کار بداند، این‌ها بچه‌های خود ما و بچه‌های انقلاب‌اند. یک مأموریت سختی را برعهده دارند و هیچ کس نباید مأموری را که مشغول کاری است، تضعیف کند» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، ۱۳/۸/۱۳۹۲).

صداوسیما. حسن روحانی از همان روزهای نخستین رقابت‌های انتخاباتی معتقد بود که صداوسیما منصفانه عمل نمی‌کند. این موضوع هنگام شکل‌گیری دولت یازدهم هم به شیوه‌های گوناگون از زبان رئیس‌جمهور، معاونان و مشاوران آشکارا بیان شد (۱۳۹۲/۳/۶).

از دیگر سو، چهره‌ها و بدنه گروه‌های اصلاح‌طلب در جریان رقابت‌های انتخاباتی از حامیان اصلی حسن روحانی بودند. در این بین، نقش حمایتی اکبر هاشمی رفسنجانی و رئیس‌دولت اصلاحات هم بازتاب گسترده‌ای در افکار عمومی داشت (ایسنا، ۱۷/۲/۹۲). این حمایت به مرحله‌ای رسید که رأی محمدرضا عارف، نامزد اصلاح‌طلبان، که از رقابت‌ها کنار کشید هم عملاً به سبب حسن روحانی ریخته شد. عارف به خواست رهبران جریان اصلاحات، از دور رقابت‌ها کنار کشید (خبرگزاری مهر، ۲۰ خرداد ۹۲). البته روزنامه‌های نزدیک به اصلاحات و فعالان فضای مجازی هم از جریان‌سازان حامی مذاکرات هسته‌ای دولت یازدهم بودند، به گونه‌ای که روحانی از آن‌ها قدردانی کرد.

۶. تحریم یک‌جانبه و چندجانبه

تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران یکی از ابزارهای دیپلماسی اجبار ایالات متحده آمریکا برای متقاعد کردن و محدودسازی توان راهبردی جمهوری اسلامی ایران بود (Berman, ۲۰۱۲: ۴۲). برجسته‌ترین این تحریم‌ها شامل توقیف اموال و دارایی‌های افراد و سازمان‌های ایرانی در خارج از کشور، تحریم‌های تجاری، صادرات و واردات و سرمایه‌گذاری، موارد مربوط به انرژی، تحریم‌های مالی و دارایی افراد و سازمان‌های ایرانی و تحریم‌های بین‌المللی است.

آثار این تحریم‌ها در کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت نه فقط سبب فشار بر سیستم مالی

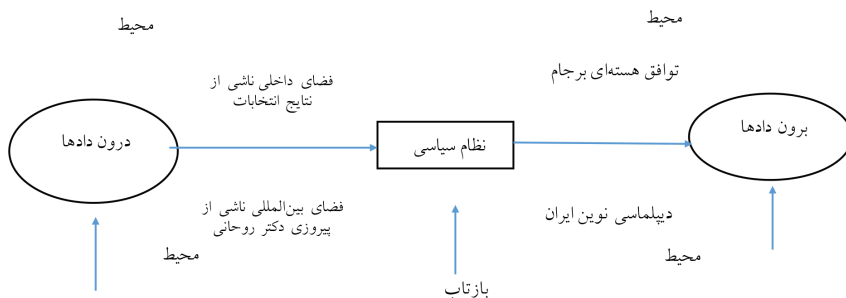

کشور، بلکه موجب کاهش سرمایه‌گذاری، کندی رشد و افزایش تورم شد. فشار عوامل محیطی که در تحریم‌های گسترده خارجی متجلی شد، سبب شد دولت یازدهم تلاش برای لغو تحریم‌ها را در اولویت قرار دهد.

متغیر محیطی. روزنا در بیان سطوح مختلف در تجزیه و تحلیل سیاست خارجی، در کنار سطوح خرد، نقش عامل محیطی و بیرونی را نیز در قالب مقدمات و محذورات محیطی به‌عنوان سطح تحلیل مؤثر می‌داند (عطایی و رسولی ثانی آبادی، ۱۳۸۹).

واکنش کشورها یا نهادهای بین‌المللی که بازیگر اصلی پرونده هسته‌ای هستند در برابر پیروزی روحانی در انتخابات ریاست جمهوری با استقبال همراه بود. ایالات متحده آمریکا، بریتانیا، فرانسه، چین و روسیه، که عضو دائم شورای امنیت سازمان ملل هستند، و آلمان، که از بدو جنجال بر سر فعالیت‌های هسته‌ای ایران یکی از کشورهای طرف مذاکره قلمداد می‌شد، در این گروه جای می‌گیرند. این کشورها مدعی‌اند با توجه به سیاست‌های اعلامی حسن روحانی برای از سرگیری مذاکرات، «ایجاد محدودیت، شفاف‌سازی و رفع نگرانی‌ها در حوزه هسته‌ای»، دستیابی ایران به بمب اتمی را به تأخیر می‌اندازد (خبرگزاری فرانسه، ۲۵ خرداد ۱۳۹۲).

در این پژوهش، گرچه تأثیر متغیرهای داخلی بر سیاست‌گذاری هسته‌ای مدنظر است، اما به مؤلفه محیط پیرامونی هم به علت نقش مهمان در چارچوب نظریه روزنا به‌صورت گذرا اشاره شد.

شکل ۱. الگوی سیستمی تصمیم‌گیری دولت یازدهم

۷. سازوکار نوین در مذاکرات هسته‌ای

رئیس‌جمهور ایران رئیس شورای عالی امنیت ملی کشور نیز به حساب می‌آید. حسن روحانی براساس تجربه‌ای که در زمان دبیری شورای عالی امنیت ملی در سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۴

کسب کرده بود، به دنبال چاره‌اندیشی موضوع هسته‌ای مبتنی بر یافته‌های دو ساله از مذاکرات با تروویکای اروپایی بود. مذاکراتی که در زمان علی لاریجانی و سعید جلیلی ادامه یافت اما منجر به توافق نشد. روحانی یکی از معدود شخصیت‌های جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود که از آغاز جنجال بر سر فعالیت‌های هسته‌ای ایران در سال ۱۳۸۱ تاکنون با آن در ارتباط است.

انتقال پرونده هسته‌ای به وزارت امور خارجه. زمان اندکی از روی کار آمدن دولت یازدهم نگذشته بود که خبر انتقال پرونده هسته‌ای ایران از شورای عالی امنیت ملی به وزارت امور خارجه مطرح و هدف از این اقدام یکپارچه‌سازی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و دوری از موازی کاری ذکر شد.

بعدها ظریف، وزیر امور خارجه، فاش ساخت که «روحانی خیلی قبل از مکالمه تلفنی با باراک اوباما و حتی پیش از قبول مسئولیت وزارت خارجه، طی حکمی مسئولیت این پرونده را به من واگذار کردند. اگر خاطرتان باشد گفتگوی تلفنی آقای دکتر روحانی و باراک اوباما در مسیر برگشت به تهران اتفاق افتاد، در صورتی که مذاکرات من با آقای جان کری و ۱+۵ قبلاً تصویب شده بود و همچنین رشته تحصیلی ما هم در همین راستا است. برای دانشجویانم در کلاس درس توضیحاتی درباره پرونده هسته‌ای می‌دادم. لذا ناآشنا با پیچیدگی این کار نبودم و می‌دانستم که در چه وادی خطرناکی وارد شده‌ام» (خبرگزاری جماران، ۵/۳۱/۱۳۹۴).
روحانی هم بعدها تأکید کرد: «اگر رئیس تیم مذاکره‌کننده هسته‌ای غیر آقای دکتر ظریف بود به این موفقیت دست نمی‌یافتیم. با همه شناختی که من در طول بعد از انقلاب نسبت به دیپلمات‌های کشور دارم، بی‌شک قوی‌ترین فردی را که در این زمینه فکر می‌کردم این بار مسئولیت را می‌تواند به مقصد برساند، به‌عنوان وزیر امور خارجه برگزیدم که این امر یکی از توفیقات این کار بود» (خبرگزاری فارس، ۲۹/۱۰/۱۳۹۴).

نقش محوری وزارت خارجه. روحانی که در این چارچوب به دنبال تسهیل امور در پرونده هسته‌ای بود، با انتقال پرونده هسته‌ای از شورای امنیت ملی به وزارت خارجه، روند تصمیم‌گیری را آسان‌تر کرد و با زمینه‌سازی برای ارتقای سطح مذاکرات از مدیران سیاسی به وزیران خارجه ۱+۵، به حل مسئله هسته‌ای شتاب بیشتری داد.

«پیام اینکه موضوع مذاکرات از شورای عالی امنیت ملی به وزارت خارجه منتقل شد این است که موضوع هسته‌ای یک مسئله امنیتی نیست بلکه یک مسئله سیاسی است» (روحانی، خبرگزاری صدا و سیما، ۲۹ دی ۹۴).

۸. برون داده‌های سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم

مبنای فکر «دولت تدبیر و امید» مانند تنش‌زدایی، تعامل سازنده و شفافیت‌سازی در ارتباط با پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران به صورت نهاده وارد سیستم سیاست‌گذاری می‌شود و پس از پردازش، به صورت برون داد یا سیاست‌های اجرایی در صحنه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ظاهر می‌شود.

توافق جامع و نهایی هسته‌ای با عنوان رسمی برنامه جامع اقدام مشترک یا برجام^۱ به دنبال تفاهم هسته‌ای لوزان، در ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵) در وین اتریش بین ایران، اتحادیه اروپا و گروه ۵+۱ (شامل چین، فرانسه، روسیه، پادشاهی متحد بریتانیا، ایالات متحده آمریکا و آلمان) منعقد شد. این سند از یک متن اصلی به علاوه ۵ ضمیمه تشکیل شده و متن انگلیسی آن مجموعاً ۱۵۹ صفحه است.

۱) اقدام‌های اعتمادساز. دولت‌های غربی مدعی بودند که زمان گریز هسته‌ای ایران

برای دستیابی به بمب اتم کوتاه است؛ از این رو جمهوری اسلامی طبق بند ۲۸ پذیرفت «سطح غنی‌سازی خود را به مدت ۱۵ سال در حد ۳٫۶۷ درصد حفظ کند و طبق بند ۴۵ به مدت ۱۵ سال، در فردو، فعالیت‌های غنی‌سازی اورانیوم و تحقیق و توسعه مربوط به غنی‌سازی اورانیوم نخواهد داشت و هیچ‌گونه مواد هسته‌ای نگهداری نخواهد کرد» (سند برجام، ۱۳۹۴: بند ۴۵ و ۲۸)

از دیگر سو، در چارچوب تعهد به بند ۵۶ «به مدت ۱۵ سال ذخیره اورانیوم غنی شده خود را تا حد ۳۰۰ کیلوگرم گاز UF₆ (یا معادل آن در ترکیب‌های شیمیایی دیگر) با غنای تا ۳/۶۷ درصد نگاه خواهد داشت» و طبق بند ۶۴ هم آمده که ایران «اجرای موقت پروتکل الحاقی و اجرای کامل کد اصلاحی ۳/۱» (را به عنوان بخشی از ترتیبات فرعی موافقت‌نامه جامع پادمان را شروع کند) (سند برجام، ۱۳۹۴: بند ۶۴ و ۵۶)

۲) شفاف‌سازی. ایران برای شفاف‌سازی بیشتر نیز طبق بند ۷۰ پذیرفت که «برای

۱۵ سال به آژانس اجازه خواهد داد تا در صورت لزوم پایش مداوم با استفاده از اقدامات محدودسازی و مراقبت، سانتریفیوژها و زیرساخت‌های انبارشده در انبار باقی مانده و فقط جهت جایگزینی سانتریفیوژهای خراب شده را راستی آزمایی نماید». و اجازه دسترسی منظم شامل دسترسی روزانه به ساختمان‌های مرتبط در نطنز خواهد بود (سند برجام، ۱۳۹۴: بند ۷۰).

۳) برطرف کردن نگرانی‌ها. ایران برای برطرف کردن نگرانی‌های ادعایی هم طبق بند

۷۴ و ۷۵ و ۷۶ متعهد شد «درخواست‌های دسترسی بر مبنای شروط برجام با نیت خوب، و

8. Joint Comprehensive Plan of Action

اگر آژانس نگرانی‌هایی در رابطه با مواد یا فعالیت‌های اعلام‌نشده یا فعالیت‌های مغایر با برجام در محل‌هایی که تحت موافقت‌نامه جامع پادمان یا پروتکل الحاقی اعلام‌نشده‌اند، داشت، آژانس به ایران اساس چنین نگرانی‌هایی را ارائه نموده و درخواست شفاف‌سازی می‌نماید» (سندبرجام، ۱۳۹۴: بندهای ۷۴ و ۷۵ و ۷۶).

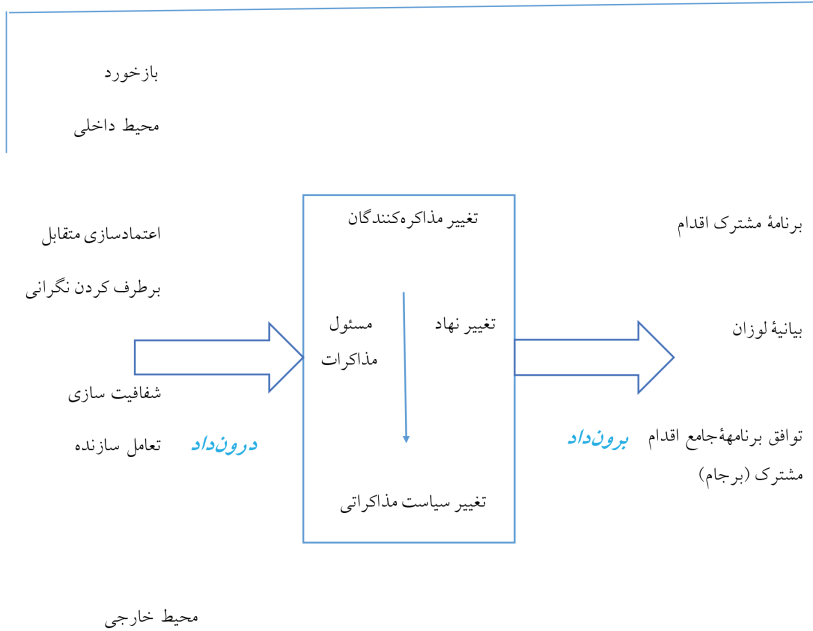
۴) همکاری متقابل. ایران و ۵+۱ تصمیم گرفتند، در کنار سایر موارد، از جمله از طریق همکاری‌های فنی آژانس، هرکجا متناسب باشد، در حوزه‌های مختلف صلح‌آمیز صنعت هسته‌ای که در چارچوب این برجام، که در این ضمیمه به تفصیل آمده است، همکاری نمایند. «در این ارتباط، کمیسیون مشترک نیز کمک به ایران شامل پروژه‌های همکاری فنی آژانس را، هنگامی که متناسب باشد، پشتیبانی می‌نماید» (سند برجام، ۱۳۹۴، پیوست ۳).

۵) تحریم‌ها. «قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد که برجام را تأیید خواهد نمود تمام مفاد قطعنامه‌های قبلی شورای امنیت در خصوص موضوع هسته‌ای ایران - ۱۶۹۶ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸)، ۱۹۲۹ (۲۰۱۰) و ۲۲۲۴ (۲۰۱۵) را هم‌زمان با اجرای اقدامات توافقی شده مرتبط با هسته‌ای توسط ایران، راستی‌آزمایی شده توسط آژانس، به‌نحو مشخص شده در پیوست ۵ لغو خواهد کرد» (سندبرجام، ۱۳۹۴، بند ۱۸).

اعتمادسازی متقابل، شفافیت‌سازی، تعامل سازنده و برطرف کردن نگرانی در زمره سیاست‌های اصلی دولت یازدهم است که حسن روحانی برای پاسخ دادن به آن، اقدام به تغییر افراد مذاکره‌کننده، نهاد مسئول مذاکره و تغییر سیاست از تقابلی به تعاملی است کرد. این تغییر سیاست‌ها را می‌توان به‌صورت نمودار در شکل ۲ مشاهده کرد.

سیستم تصمیم‌گیری هسته‌ای دولت یازدهم

شکل ۲. مؤلفه‌های مؤثر در الگوی سیستمی سیاست‌گذاری هسته‌ای

تغییراتی که در سیستم تصمیم‌گیری دولت یازدهم ایجاد شد، در مرحله نخست، به توافق اولیه یعنی برنامه اقدام مشترک منجر شد. مذاکره‌کنندگان جدید ایران پس از شش ماه گفتگو، با بیانیه لوزان، در مسیر دستیابی به توافق گام برداشتند. استمرار گفتگوهای فشرده که بیش از ۲۲ ماه به درازا کشید، سرانجام به توافق برنامه جامع اقدام مشترک موسوم به برجام انجامید که فصل نوینی در روابط هسته‌ای ایران با گروه ۱+۵ آغاز شد.

الگوی پیشنهادی البته باید اعتبارسنجی شود. روش دلفی برای این موضوع در نظر گرفته شد. در روش دلفی، تعداد نمونه‌های مورد نیاز برای استناد به هدف مطالعه بستگی دارد. چنانچه هدف از مطالعه، آزمون فرضیه‌ها باشد، حداقل شش نمونه مورد نیاز است. در صورتی که هدف از اسناد، اکتشاف و توصیف متون باشد، با توجه به زمان و منابع قابل دسترس تعداد (5 ± 10) نمونه برای انجام تحلیل متون کافی خواهد بود (Kvale, 1996: 101). در این پژوهش، از آن‌رو که نیاز به آزمون فرضیه با مؤلفه‌های پنج‌گانه روزنا بود، به ۱۶ نمونه کفایت شد. پس از شکل‌گیری الگوی اولیه که مبتنی بر مؤلفه‌های پنج‌گانه روزنا است، داده‌ها در قالب

پرسشنامه‌ای ۱۴ بندی تدوین شد. روایی^۹ و پایایی^{۱۰} این پرسشنامه که دربرگیرنده تأثیر مؤلفه فرد (تحصیلات، تجربه، زبان و...)، نقش و جایگاه (ریاست جمهوری، وزارت خارجه، شورای امنیت ملی و...)، ساختار نظام (نیمه ریاستی، نیمه پارلمانی)، متغیرهای اجتماعی (انتخابات و...) محیط بین‌المللی است، مورد تأیید قرار گرفت.

محیط بین‌المللی هم شامل استقبال نهادهای بین‌المللی (شورای امنیت سازمان ملل و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی) و کشورهای قدرتمند جهانی و منطقه‌ای شامل امریکا، روسیه، فرانسه، انگلیس، آلمان، چین، ترکیه، عربستان و... است.

در دومین گام، اقدام به انتخاب افراد مجرب و آگاه نسبت به موضوع شد. کوشش شد تا معیارهای انتخاب افراد، با موضوع پژوهش و الگوی موردبررسی انطباق داشته باشد. مواردی که در این زمینه مدنظر قرار گرفت، شامل این موارد بود: زمینه تحصیلی مرتبط، برخورداری از تجارب مفید، تألیف و ترجمه کتاب، انتشار مقالات علمی و اظهارنظر در زمینه مذاکرات هسته‌ای و اشتغال در حوزه‌ای که با موضوع پژوهش مرتبط است و... برای حدود ۱۶ نفر از صاحب‌نظران مربوط پرسشنامه ارسال شد موضوع با در نظر گرفتن کیفیت نظری تارسیدن به مرحله اشباع، که شامل ۱۲ نفر بود، استمرار یافت.

کارشناسان در پرسشنامه، میزان تأثیر هر مؤلفه را از میان گزینه‌های «بسیار زیاد»، «زیاد»، «کم»، «بسیار کم» و «اصلاً»، انتخاب کردند. در همان نخستین مرحله، پاسخ‌ها بدون پراکندگی و اختلاف نظر زیاد بود که طبعاً نیازی به تکرار نبود؛ زیرا معمولاً یکسانی در بین ۵۱ درصد تا ۱۰۰ درصد پاسخ‌ها، به‌عنوان اجماع تلقی می‌شود، ولی بر توافق بر ۷۵ درصد به‌عنوان مبنای اجماع، بیشتر تأکید شده است.

برای دستیابی به تحلیلی مناسب‌تر، وزن پرسش‌های زیاد و خیلی زیاد در یک گروه قرار داده شد و وزن «کم» و «خیلی کم» هم در یک گروه محاسبه شد.

صاحب‌نظرانی که مورد پرسش قرار گرفته‌اند، بر این باورند که محیط داخلی با ۷۹ درصد، پس از محیط بین‌المللی که حدود ۹۲ درصد را به خود اختصاص داد، بیشترین وزن را در میان مؤلفه‌ها داشته است. وزن داده‌شده نخبگان به این موضوع از آن‌رو که پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران ذیل سیاست خارجی می‌گنجد و در آن کشورها و نهادهای بین‌المللی هم نقش آفرین است، با تحلیل‌های توصیفی هم‌سو است.

از دیگر سو، طبق داده ناشی از دیدگاه نخبگان، مؤلفه «نقش» هم ۸۳ درصد است که در میان سه مؤلفه مدنظر روزنا در جایگاه نخست قرار دارد. نکته بعدی هم که تحلیل توصیفی

9. validity
10. reliability

پژوهش را تأیید می‌کند، جایگاه کانونی عامل فردی در تصمیم‌گیری هسته‌ای دولت یازدهم است. صاحب‌نظران معتقدند که وزن این مؤلفه در سیاست‌گذاری حدود ۷۵ درصد است. مؤلفه ساختار با وزنی معادل ۶۶/۶۶ در جایگاه سوم قرار دارد. ساختار کشور طی دوازده سال منجر به برجام تغییر بنیادینی نداشته است. این موضوع در تحلیل توصیفی هم نتیجه یکسانی داشت. خبرگان موضوع هسته‌ای، میزان تأثیر هر یک از مؤلفه‌های تغییر مذاکره‌کنندگان، جابه‌جایی نهادی و سیاست تعاملی دولت یازدهم و محیط داخلی و پیرامونی را بیان کردند. تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌های تکمیلی، فرضیه پژوهش را تأیید می‌کند.

۹. نتیجه

پیروزی حسن روحانی در یازدهمین دور انتخابات ریاست جمهوری سبب تحول‌گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران شد. این تحول‌گفتمانی که به گفته رئیس‌جمهور، دال مرکزی آن «سیاست اعتدال یعنی نه تسلیم، نه سازش، نه انفعال، نه تقابل است»، تغییر در سیاست‌گذاری هسته‌ای را در پی داشت.

حسن روحانی از نخستین روز رقابت‌های انتخابات ریاست جمهوری یازدهم در سال ۱۳۹۲ با در پیش گرفتن شعار چرخش توأمان سانتریفیوژها و زندگی مردم، عملاً با در اولویت قرار دادن حل پرونده هسته‌ای، سیاست تعاملی با دنیا را مدنظر قرار داد. بررسی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های محیط بین‌المللی و محیط داخلی بیشترین تأثیر را بر سیاست‌گذاری هسته‌ای دولت یازدهم داشته است که با دیدگاه روزنامه‌خوانی دارد.

از دیگر سو، طبق داده ناشی از دیدگاه نخبگان، مؤلفه نقش هم در میان سه مؤلفه مدنظر روزنا در جایگاه نخست قرار دارد. تحلیل تصمیم‌گیری هم نشان داد که انتقال پرونده از شورای عالی امنیت ملی به وزارت امور خارجه از اولویت‌های حسن روحانی از روزهای نخستین به دست گرفتن قدرت بوده است.

نکته بعدی هم که تحلیل توصیفی پژوهش را تأیید می‌کند جایگاه کانونی عامل فردی در تصمیم‌گیری هسته‌ای دولت یازدهم است. این برآورد در سخنرانی حسن روحانی هم دیده می‌شود که به صراحت گفته است هیچ فردی بهتر از محمدجواد ظریف برای به دوش کشیدن مسئولیت این پرونده نمی‌شناسم.

مؤلفه ساختار نظام جمهوری اسلامی در جایگاه سوم قرار دارد. ساختار نظام سیاسی که مبتنی بر قانون اساسی است طی دوازده سال منجر به برجام، تغییر بنیادینی نداشته است. این موضوع در تحلیل توصیفی هم نتیجه یکسانی داشت.

بنابراین، فرضیه تحقیق که «دولت یازدهم تحت تأثیر متغیرهای داخلی اتخاذ رویکرد تعاملی،

تغییر مذاکره‌کنندگان و چینش جدید نهادی، بستر دستیابی به توافق هسته‌ای (برجام) را فراهم کرد» تأیید می‌شود. گرچه ممکن است مؤلفه‌های دیگری هم در تصمیم‌گیری مهم باشد که نیاز به پژوهش دیگری است.

کتابنامه

ایزدی، جهانبخش. ۱۳۸۹. *دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران: سیاست خارجی. انرژی هسته‌ای*. تهران: ابرار معاصر تهران.

ایسنا (خبرگزاری دانشجویان ایران). ۱۳۹۲. «حمایت رسمی هاشمی از روحانی». ۲۱ خرداد. قابل دسترس در:

<https://www.isna.ir/news/92032112556/> [تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶]

پایگاه مجلس شورای اسلامی. ۱۳۹۳. «طرح الزام دولت به حفظ دستاوردها و حقوق هسته‌ای ملت ایران». ۱۴ بهمن. قابل دسترس در:

<http://law.parliran.ir/law/fa/Content/articles/132702> [۱ دی ۱۳۹۶]

پایگاه وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۹۲. «رویکرد سیاست خارجی و برنامه وزارت امور خارجه». ۱۸ شهریور. قابل دسترس در:

<http://www.mfa.gov.ir/index.aspx?seiteid1=&pageid=2002&newsview=5843> [تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶]

پوراحمدی، حسین. ۱۳۸۹. *دیپلماسی نوین: جستارهایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دفتر مطالعات وزارت امور خارجه.

خبرگزاری صدا و سیما. ۱۳۹۴. «سخنرانی روحانی در همایش اجرای برجام». ۲۹ دی. قابل دسترس در: WWW.IRIBNEWS.IR.

خبرگزاری فرانسه. ۱۳۹۲. «اتهام مخالفان دولت ایران در مورد فعالیت‌های هسته‌ای تهران». ۲۳ مرداد. قابل دسترس در: WWW.AFP.COM.

خبرگزاری مهر. ۱۳۹۳. «ایران حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای را دارد». ۱۷ آذر. قابل دسترس در:

<https://www.mehrnews.com/news/2181168> [تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶]

دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای. ۱۳۹۳. «چرا رهبر انقلاب از مذاکرات هسته‌ای حمایت می‌کنند؟». ۲۷ شهریور. قابل دسترس در:

<HTTP://FARSI.KHAMENEL.IR/SPEECH-CONTENT?ID=27591> [۱ دی ۱۳۹۶]

دهقانی فیروزآبادی، جلال. ۱۳۸۹. *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: انتشارات سمت. دهقانی فیروزآبادی، جلال و مهدی عطایی. ۱۳۹۳. «گفتمان هسته‌ای دولت یازدهم». *فصلنامه مطالعات راهبردی*. سال ۱۷، شماره ۱. صص ۹۳-۱۱۷.

رسولی ثانی آبادی، الهام. ۱۳۹۱. «موضوع هسته‌ای ایران: بررسی دیدگاه‌ها و ادبیات موجود». *فصلنامه سیاست خارجی*. سال ۲۶، شماره ۳. صص ۵۸۵-۶۰۶.

روحانی، حسن. ۱۳۹۰. گفتگوی تلفنی حسن روحانی و باراک اوباما. ۵ مهر. قابل دسترس در:

[تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶] http://rouhani.ir/event.php?event_id=158
روحانی، حسن. ۱۳۹۱. امنیت ملی و دیپلماسی هسته‌ای. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.

روحانی، حسن. ۱۳۹۲ الف. «ناگفته‌های هسته‌ای در گفتگوی مهرنامه با دکتر حسن روحانی». مجله مهرنامه. سال ۲. شماره ۲. ص ۳۴.
روحانی، حسن. ۱۳۹۲ ب. «مشروح سخنان دکتر روحانی در جلسه هیئت دولت». ۱۲ آبان. قابل دسترس در:

[تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶] <http://www.president.ir/fa/72483>
روحانی، حسن. ۱۳۹۲ ج. «مستند تبلیغاتی انتخابات ریاست جمهوری». شبکه اول. صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
روحانی، حسن. ۱۳۹۲ د. «رئیس جمهور در همایش اجرای برجام». فصل نو در اقتصاد ایران. ۲۹ دی. قابل دسترس در:

[تاریخ دسترسی: ۲ دی ۱۳۹۶] <http://www.farsnews.com/13941029000191>
سند برنامه جامع اقدام مشترک (برجام). ۱۳۹۴. تهران: وزارت امور خارجه.

ظریف، محمدجواد. ۱۳۹۴. «گفتگو با دکتر ظریف وزیر امور خارجه». ۳۱ مرداد. قابل دسترس در:
www.irdiplomacy.ir/fa/page/1951249/ [تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶]

عطایی، فرهاد و الهام رسولی ثانی آبادی. ۱۳۸۹. «بررسی نقش و جایگاه سیاست خارجی در نظریه‌های روابط بین‌الملل». فصلنامه سیاست. سال ۴۰. شماره ۳. صص ۲۲۶-۲۰۹.
مرکز اسناد انقلاب اسلامی. ۱۳۹۶. «رد پای جاسوسی گروهک منافقین در پرونده هسته‌ای ایران». ۲۰ فرورین. قابل دسترس در:

[تاریخ دسترسی: ۱ دی ۱۳۹۶] <http://www.irdc.ir/fa/news/805>
ملکی، عباس. ۱۳۸۲. «فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران». فصلنامه راهبرد. سال ۱۱. شماره ۲۷. صص ۱۰۷-۸۱.

Berman, Ian .2012. "The Kremlin's Iran Problem". Washington: *American Foreign Policy*. June 18.

Kvale, Steinar.1996. *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. SAGE Publications.

Rosenau, james .1971. *the scientific study of foreign policy*. new york: the free press.